

Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1302-3543

April/Nisan 2022, 25 (49): 93-120

Ahmet Yesevî'nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler

Some Points and Evaluations about the Methods of Guidance in
Ahmet Yesevi and their Reflections Today

Mehmet Şirin Ayış

Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
msayis@bingol.edu.tr | ORCID: 0000-0002-4732-4577

Makale Bilgisi/Article Information**Makale Türü/Article Types:** Araştırma/Research Article**Geliş Tarihi/Received:** 25 Şubat/February 2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 22 Nisan/April 2022**Yayın Tarihi/Published:** 30 Nisan/April 2022**Yayın Sezonu/Pub Date Season:** Nisan/April**Cilt/Volume:** 25**Sayı/Issue:** 49**Sayfa/Pages:** 93-120

Atıf/Cite as: Ayış, Mehmet Şirin. "Ahmet Yesevî'nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler [Some Points and Evaluations about the Methods of Guidance in Ahmet Yesevi and their Reflections Today]". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi-Tasavvuf Scientific and Academic Research Journal 25/49 (Nisan 2022): 93-120.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Şirin Ayış).

Ahmet Yesevî'nin İrşad Metotları Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler*

Öz

Ahmed Yesevî, tahsil hayatına memleketi Yesi'de Arslan Baba'nın terbiyesinde başlamıştır. Daha sonra zamanın önemli İslâm merkezlerinden Buhara'ya giderek Yûsuf Hemedânî'ye intisap etmiştir. Yûsuf Hemedânî'nin yanında manevî eğitimini tamamladıktan sonra, memleketi Yesi'ye dönmüş ve orada kendi tarikatını kurarak ilim ve irşad faaliyetlerine başlamıştır. Yesevî'nin, Türkistan coğrafyasında yapmış olduğu ilim ve irşad faaliyetlerinin başarılı olmasında tevhid inancına vurgu, Sünnete ittiba, şeriatın kurallarına bağlılık, tebliğ ve irşad dilinde Türkçeyi kullanma, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili esaslarını coğrafya insanının kullandığı dilde ve hikmet tarzında yazma gibi önemli hususlar yer almaktadır. Bu çalışmamızda, Türkistan coğrafyasında ortaya çıkmış hem göçebe hem de yerleşik halkın İslamlaşma sürecinde önemli katkıları olmuş Ahmet Yesevî'nin, irşad metotları ele alınacaktır. Bu metotlar, Yesevî'ye ait herhangi bir eserinde derli toplu bir şekilde yazılmış ya da takipçileri tarafından sistemli bir şekilde kaleme alınmış değildir. Dolayısıyla burada ele alınacak metotlar, Yesevî'nin hayatını anlatan eserler ile hakkında yapılan araştırmaların vardığı ortak sonuçlardan hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Yesevî, Yesevilik, Türkistan, İrşad, Metot.

* Bu makale, 15-17 Kasım 2018 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen "Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Yüzyıl Medeniyet Merkezi Konya" adlı sempozyumda sunulan bildiriden üretilmiştir. Bkz, Mehmet Şirin AYIŞ, "Türkistan Süfililerinin İrşad Metotlarından Günümüze Yansımalar: Ahmet Yesevî Örneği" Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. Yüzyıl Medeniyet Merkezi Konya II, Konya Kültür A.Ş. Konya 2018, ss. 102-124.

Some Points and Evaluations about the Methods of Guidance in Ahmet Yesevi and their Reflections Today

Abstract

Ahmed Yesevi started his education life in Yesi under the supervision of Arslan Baba, then went to Bukhara and joined Yusuf Hemedâni. After completing his spiritual education with Yusuf Hemedâni, he returned to his hometown Yesi, and started his knowledge (ilim) and guidance (irshad) activities by founding his own sect there. His emphasis on the belief in Tawhid, adherence to the Sunnah, adherence to the rules of shari'ah, using Turkish in the language of teaching and guidance, writing the principles of the religion of Islam in the language used by native people are among the important points in his successful activities of knowledge and guidance in Turkestan. In this study, the methods of guidance of Ahmet Yesevi, who emerged in the geography of Turkestan and contributed significantly to the Islamization process of both nomadic and settled people, will be discussed. These methods were not found orderly in any of Yesevi's works or written down systematically by his followers. Therefore, the methods that will be discussed here will be tried to be put forward based on the common results of the works about Yesevi's life and the researches about him.

Keywords: Ahmed Yesevi, Yesevilik, Turkistan, Irshad, Method.

بعض القرارات والتقييمات حول طرق الإرشاد في أحمد يسيوي وانعكاساتها إلى اليوم

الملخص

بدأ أحمد يسيوي حياته التعليمية في مسقط رأسه، يسي ، في تعليم أرسلان بابا. في وقت لاحق ، ذهب إلى بخارى ، أحد المراكز الإسلامية المهمة في ذلك الوقت ، وانضم إلى يوسف الحمداني. بعد أن أكمل تعليمه الروحي مع يوسف حمداني ، عاد إلى مسقط رأسه ، يسي ، وبدأ نشاطه العلمي والإرشادي بتأسيس طائفته هناك. التأكيد على الإيمان بالتوحيد ، والالتزام بالسنة ، والتقييد بأحكام الشريعة ، واستخدام التركية في لغة التدريس والإرشاد ، وكتابة مبادئ دين الإسلام باللغة التي يستخدمها أهل الجغرافيا. أسلوب الحكمة. مسائل مهمة مثل في هذه الدراسة ، سيتم مناقشة طرق توجيه أحمد يسيوي ، الذي ظهر في جغرافية تركستان وساهم بشكل كبير في عملية أسلمة كل من البدو والمستوطنين. لم يتم تدوين هذه الأساليب بدقة في أي من أعمال أو تدوينها بشكل منهجي من قبل أتباعه. لذلك ، سيتم محاولة طرح الأساليب التي سيتم مناقشتها هنا بناءً على النتائج المشتركة للأعمال المتعلقة بحياة يسيوي والأبحاث المتعلقة به..

الكلمات المفتاحية: أحمد يسيوي ، يسوية ، تركستان ، إرشاد ، طريقة

Giriş

İslâm dininin Türkler arasında yayılıp gelişmesinde tasavvufun ve sûfî şahsiyetlerin büyük çaba ve gayretlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu zümrelerin faaliyetleri neticesinde daha dokuzuncu asırdan itibaren İslamiyet Türkistan coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Şüphesiz bu hızlı yayılmada pek çok faktör etkili olmuştur. Bunlardan bir tanesi de o gün için İslâm medeniyetinin beşiği mesabesinde bulunan Irak ve Mezopotamya bölgesinin, Türkistan bölgesi ile gerçekleştirmiş olduğu ilmî ve ticari faaliyetlerdir. Bu faaliyetler neticesinde birçok din adamı ve Müslüman tüccar, Türkistan coğrafyasına hicret etmiş hem yerleşik hem de göçebe halk ile iyi münasebetler kurmuş, onlara, hem İslam medeniyetinin güzel taraflarını göstermiş, hem de ahlak ve dürüstlükleri ile öne çıkarak, İslam'a karşı bir ilgi ve alaka uyandırmışlardır.¹

Yine o dönemde, özellikle Buhara, Semerkant ve Fergana gibi merkezlerde bulunan medreselerde yetişen âlim ve dervişler de halkın arasına karışmış, onlara hoşgörülü davranarak tatlı bir dil ile İslam dininin esaslarını öğretmişlerdir. Türklerin, ata ve baba adını verdikleri bu dervişler, zaman içerisinde göçebe Türk topluluklarının İslamlaşmasında çok büyük katkıları olmuştur. Bu durum, İslamiyet'in o bölgelerde hızlı bir şekilde yayılmasına vesile olmuş ve bu sayede X. Asırdan itibaren göçebe Türkler, İslamiyet'e ısınmaya ve kitleler halinde bu dine girmeye başlamışlardır.²

Aslında Türkler, İslam dini ile tanışmadan önceki dönemlerde Budizm ve Hristiyanlık gibi dinlerle de tanışmışlardı. Fakat bu durum genelde yerleşik halk kesimi arasında kalmış, göçebe nüfusa çok etki etmemişti. Ancak Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han (ö. 344/955)'ın Müslüman olması, İslâm dininin hem yerleşik hem de göçebe Türkler arasında daha hızlı yayılmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda, özellikle X. Asırdan itibaren göçebe Türkler, İslamiyet'e ısındılar ve kitleler halinde bu dine girmeye başladılar. Karahanlılar'ın, İslâm dinini kabul etmesiyle de ilk Müslüman Türk devleti bu şekilde ortaya çıkmış oldu.³

¹ Osman Turan, "Türkler ve İslamiyet", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1946), 467; Sönmez Kutlu, *Türklerde İslam Tasavvuru* (İstanbul: İsam Yayınları, 2017), 69.

² Turan, "Türkler ve İslamiyet", 467; Kutlu, *Türklerde İslam Tasavvuru*, 69.

³ Ünver Günay- Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi* (Ankara: Rağbet Yayınları, 2007), 155; Zekeriya Kitapçı, "Türklerin Müslüman Oluşu", *Yeni Türkiye Yayınları*, (ts.), 268.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak yerleşik Türk toplulukları VII. ve VIII. yüzyıllarda, göçebeler ise X. yüzyıldan itibaren Müslümanlığı benimsemişlerdir. VIII. asırdan X. asra kadar geçen süre içerisinde özellikle göçebe Türkler arasında İslamlaşma süreci, sûfi dervişler aracılığıyla olmuş ve bu durum XV. asra kadar devam etmiştir. Bu hızlı yayılma sürecinde başta Hoca Ahmet Yesevî olmak üzere pek çok tasavvuf hareketi ve sûfi mürişidin katkıları olmuştur.

Yesevî'nin, insanlara İslam'ı bir edebi tür olarak nazım şeklinde yazarak anlatması sonraki dönemlerde özellikle Yunus Emre ve diğer bir kısım sufiler tarafından devam ettirilmiş, başta Allah aşkı olmak üzere İslam'a ait birçok önemli husus nazım şeklinde yazılmış ve Divan dediğimiz eserlerle günümüze kadar ulaşmıştır.⁴ Tasavvuf kültüründe bu şekilde yazılan eserlerdeki bilgi ve hikmetler insanlar tarafından ezberlenmiş, dilden dile gönülden gönle nakledilmiş ve aktarılmıştır. Dolayısıyla Anadolu tasavvuf kültürünün temelinde biraz da bu şifahi ve irfanî gelenek vardır.⁵

Bu çalışmamızda, Türkistan coğrafyasında ortaya çıkmış hem göçebe hem de yerleşik halkın İslamlaşma sürecinde önemli katkıları olmuş Ahmet Yesevî'nin irşad metotları ele alınacaktır. Burada şu hususu ifade edelim ki bu metotlar, Yesevî tarafından derli toplu bir şekilde yazılmış, ya da takipçileri tarafından sistemli bir şekilde kaleme alınmış değildir. Dolayısıyla çalışmamızda ele alınacak bu metotlar, Yesevî'nin, *Divan-ı Hikmet* ve *Fakr-nâme* adlı eserleri ile günümüzde Yesevî hakkında yapılan çalışmaların bulunduğu ortak sonuçlardan hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Ahmet Yesevî ve Yesevilik

Hayatı ve Yeseviyye tarikatı ile ilgili temel bilgilerin yer aldığı en önemli yazılı kaynak, hayatının çeşitli kesitlerini dile getiren ve aynı zamanda yazdığı şiirleri de içeren *Divân-ı Hikmet* adlı eseri ile Süleyman Hakîm Ata (ö. 582/1186)⁶, Sûfi Muhammed Dânişmend⁷ ve Sultan Ahmed

⁴ Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", *Türkiyat Mecmuası* 24/ (2014), 1-12.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 51-63.

⁶ Mustafa Sever, *Hâkim Süleyman Ata (Ahmed Yesevî'nin III. Halifesi)* (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2017).

⁷ Sûfi Muhammed Dânişmend, *Mir'âtü'l-Kulüb*, haz. Necdet Tosun (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2020); Nadirhan Hasan, "Mevlâna Sûfi Muhammed Danismend ve Mir'âtü'l-Kulüb Eseri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [45 (2011), 9-16.

Hâzinî (ö. 1002/1594)⁸ gibi takipçilerine atfedilen eserlerdir. Hayatı hakkında bilgi veren bir diğer önemli kaynak ise, Türkistan'da devam eden sözlü gelenekten günümüze ulaşan rivayetlerdir.⁹

Buna göre Ahmet Yesevî, XI. yüzyılın ikinci yarısında Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Yesevî, küçük yaşlarda önce annesini, ardından da babasını kaybetmiştir. Tahsil hayatına Yesi'de Arslan Baba'nın terbiyesinde başlamış, Arslan Baba'nın vefatından sonra zamanın önemli İslâm merkezlerinden Buhara'ya hicret ederek Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisap etmiştir. Hemedânî'nin vefatı üzerine halifelerinden Hâce Abdullah Berakî, onun vefatıyla da Şeyh Hasan Endâkî onun vefatı üzerine de Ahmed Yesevî irşad postuna geçmiştir. Ancak bir müddet sonra, irşad makamını Şeyh Abdülhâlik Gucdüvânî'ye bırakarak Yesi'ye dönmüş ve vefatına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmiş, tahminen 562/1166 tarihinde burada vefat etmiştir.¹⁰

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar, yaşadığı dönemde, bizzat kendisi tarafından yazılmış herhangi bir eserinin günümüze ulaşmadığını, ancak vefatından sonra Yeseviyye tarikatı şeyhleri tarafından kaleme alınmış, *Dîvân-ı Hikmet*,¹¹ *Fakrnâme*,¹² *Risale der-Âdâb-ı Tarikat*¹³ ve *Risâle der-Makâmât-ı Erbaîn*¹⁴ gibi eserlerden bahsederler.¹⁵

⁸ Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr (Yesevilik Âdâbı ve Menâkıbnâmesi)*, haz. Cihan Okuyucu (İstanbul: Büyüyen Ay, 2014), 10-50; Nadirhan Hasan, "Hazînî (ö. 1002-1593-4)'nin Menba'u'l-Ebhâr fi Riyâzi'l-Ebrâr Adlı Eseri", *asavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/7 (2001), 243-248.

⁹ Hayati Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî* (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016); Cemal Kurnaz vd., *Ahmed Yesevî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi* (Ankara: Ahmed Yesevî Vakfı Yayınları, 1998), 481-508; Nadirhan Hasan, "Yeseviliğe Dair Bazı Kaynak Eserler Hakkında", *Turkish Studies* 4/2/ (2009), 618-633.

¹⁰ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), 62; Kemal Eraslan, "Ahmet Yesevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/159; Bice, *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, 54.

¹¹ Ahmed Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016); Kadir Özköse, "Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 16 (2006), 308.

¹² Kemal Ersalan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi* (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016); Abdurrahman Güzel, *Ahmet Yesevî'nin Fakrnâmesi Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Öncü Kitap, 2008).

¹³ Necdet Tosun vd., *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı* (Ankara: Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2019), 553.

¹⁴ Tosun vd., *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı*, 558.

¹⁵ Wilhelm Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Fuat Köprülü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 186-199.

Ahmed Yesevî, yaşadığı süre içerisinde pek çok mürid ve halife yetiştirmiştir. En önemli dört halifesi, Arslan Baba'nın oğlu Mansûr Ata, Hârizmli Saîd Ata, Sûfî Muhammed Dânişmend ve Süleyman Hakîm Ata'dır.¹⁶

Halife ve müritlerinin çaba ve gayretleri neticesinde Yesevilik Anadolu, Balkanlar, Kafkaslar ve Kuzey Afrika gibi dünyanın birçok değişik coğrafyasına yayılmıştır.¹⁷

Yesevî'nin kurmuş olduğu tarikat, doğum yerine nispetle Yeseviyye olarak adlandırılmıştır.¹⁸ Yeseviyye silsilesi, Hâce Ahmed Yesevî, Yûsuf Hemedânî, Ebû Ali Farmedî, Ebu'l-Hasan Harakanî, Ebû'l-Yezîd Bistâmî, Cafer-i Sâdık, Selman-ı Fârisî ve Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla Hz. Peygambere ulaşır.¹⁹

Ahmed Yesevî'nin esaslarını belirlediği Yesevîyye tarîkatı, daha sonra Türkistan ve Anadolu'da gelişecek olan Nakşbendiyye, Kübreviyye, Mevleviyye, Bektaşîyye tarikatları ile Hind yarımadasında yaygın olan Çiştîyye gibi diğer büyük tasavvuf ekollerini de etkilemiştir.²⁰

Ahmed Yesevî ve ona nisbet edilen Yesevilîğin hem kendisinden sonra birçok tarikatı etkilemesi hem de geniş bir coğrafyada yayılmasının şüphesiz pek çok önemli sebepleri vardır. Bunlardan bir tanesi de Yesevî'nin irşad faaliyetlerinde bulunurken kullandığı irşad dili ve uygulamış olduğu ilke ve prensiplerdir. Bu ilke ve prensipler hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde ilim ve irşad faaliyetleri ile İslam'ın yayılıp gelişmesinde önemli bir role sahip olmuştur.

2. Yesevî'nin İrşad Metotlarında Temel İlkeler

İrşad faaliyeti, kendine göre şartları ve zorlukları olan bir vazifedir. Bu işi yapacak kimse evvela bu işin dertlisi olmalı, dinî ilimlerde bilgi, birikim ve donanıma sahip, bildikleri ile amel eden, şahsi hayatında muhasebeye, ailevi hayatında İslâm'ın güzelliklerini yaşamaya, meslek

¹⁶ Necdet Tosun, "Orta Asya'da Tasavvuf", *Orta Asya'da İslam*, ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2012), 496-498.

¹⁷ Özköse, "Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet", 299.

¹⁸ Necdet Tosun, "Yeseviyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/487.

¹⁹ Ahmet Yıldırım, "Harakâni ve Yesevî'nin İlim ve İrşad Yönteminde Ortak Noktalar", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017), 161.

²⁰ Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, 275.

hayatında İslam'ın esaslarına göre çalışmaya, beşerî ilişkilerinde ise İslâmî ölçülere göre hareket etmeye gayret göstermelidir.²¹

İrşad faaliyetinde bulunacak kişi aynı zamanda kendisine gelen insanları hidayete ulaştıracak seviyede akıllı, dini mevzularda müridlerini eğitecek seviyede bilgi sahibi, müridlerinin tarikat yolunda kat ettiği merhaleleri bilecek kadar arif, manevî hastalığa bulaşmış olanları tedavi edecek seviyede ruh doktoru, müridlerinin sorularına fetva verecek kadar fakih, kendisini her türlü kederden arındıracak kalp safiyetine sahip, her hal ve davranışında Allah'ın huzurunda duruyormuş gibi edepli, kendisini kalp zenginliğine ulaştıracak derecede kanaat sahibi, kendisini günahlardan alıkoyacak derecede Allah korkusuna sahip, kendisini her türlü hayırlı amellere ulaştıracak seviyede Allah'tan ümitli, kendisinden ahmaklığı uzaklaştıracak derecede güzel ahlaka sahip ve müridlerine karşı merhametli olmasını sağlayacak derecede şefkat sahibi bir kimse olmalıdır.²²

Ahmed Yesevî'nin hayatına baktığımızda, küçük yaşlarda anne-babasını kaybetmesi, ilim tahsiline erken yaşlarda başlayıp bitirmesi, manevî terbiyesini, önceleri Arslan baba, sonra Yûsuf Hemedânî'nin yanında tamamlaması, onu, adeta ileride yapacağı tebliğ ve irşad hizmetlerine hazırlamıştır.

Ahmed Yesevî'nin irşad hayatında etkili olan belirleyici unsurlardan bir tanesi de Yusuf Hemedanî gibi önemli bir İslâm davetçisi ve şeriat âliminin huzurunda hem İslâmî ve irfanî bilgileri hem de tebliğ ve irşad metotlarını öğrenerek yetişmiş olmasıdır. Şeyhinin vefatından sonra bir süreliğine onun yerine irşad postunda oturan Yesevî, yerini Abdülhâlik Gucdüvânî'ye bırakarak Yesi'ye dönmüş ve hayatını şeyhinden öğrenmiş olduğu ilim, irfan ve irşad faaliyetlerine adanarak ömrünün sonuna kadar bu hizmetleri devam ettirmiştir.²³

Yesevî, bu hususu *Divan-ı Hikmet*'te şu şekilde dile getirir:

²¹ Hasan Kâmil Yılmaz, "Tasavvufî İrşad Önce Salah Sonra İslah", *Altınoluk Dergisi* 210 (2003), 7.

²² Muhammed b. Hasan Semennüdi, *Tuhfetu's-Sâlikin ve Delâletu's-Sâirin li Minhâci'l-Mukarrabin* (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 002460), 47b-48a.

²³ Mehmet Çelik, "Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu", *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Abdülkadir Yuvalı vd. (Kayseri, 1993), 81; Nadirhan Hasan, "Orta Asya'da İslam'ın Gelişmesi ve Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Bu Gelişmedeki Tarihi Hizmetleri", *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu* (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007), 67-74.

“Bismillah ’la başlayarak hikmet söyleyip,
Taliplere inci cevher saçtım işte,
Riyazeti katı çekip, kanlar yutup,
Ben, defter-i sâni açtım işte.”²⁴

Yesevî, eserini yazarken söze besmele ile başladığını, amacının insanlara İslâm dininin inci ve mercan gibi değerli hakikatlerinin ve güzelliklerini anlatmak olduğu, bu bilgiye de derin bir ibadet ve riyazet şuuru sonucunda ulaştığını ifade etmektedir.

Bir başka beytinde ise takip ettiği yolun Kur’an ve sünnet yolu olduğunu yazdığı hikmetlerin ise aynı zamanda manevi bir değere sahip olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

“Benim hikmetlerim ferman-ı sübhan,
Okuyup anlasan manay-ı Kur’an,
Benim hikmetlerim kan-ı hadistir,
Kişi nasib almasa bil ki habistir.”²⁵

Yazdığı hikmetlerle insanlara İslam’ı anlatan Yesevî, Türkistan coğrafyasında ilim ve irşad faaliyetleri yaparken tasavvuf ve tarikat anlayışı ile irşad metotlarını şu hususlar üzerine bina etmiştir:

1. Ahmed Yesevî, irşad faaliyetinin merkezine, tevhid inancını yerleştirmiştir. Çünkü yaşadığı coğrafyada insanlar, genelde Şamanizm ve Budizm gibi farklı dinlere ve inançlara mensuptular. Bu yüzden Yesevî, insanları irşad ederken, onları, şekil ve suretten münezze, ortağı olmayan, mutlak kudret sahibi, gücü her şeye yeten bir ve tek olan Allah’a çağırıyordu. Bunu yaparken asıl gayesi, insanlara Allah’ı tanıtmak ve onları Allah ile buluşturmaktı. Bu yüzden gerek eserlerinde gerekse de sohbetlerinde devamlı Allah’tan bahsetmiş, insanların Allah ile tanışmaları, sahip oldukları her şeyi O’ndan bilmeleri ve şükürü O’na yapmaları gerektiği hususuna dikkat çekmiştir.²⁶

Yesevî, bu hususu *Divan-ı Hikmet*’te şu ifadelerle dile getirir:

²⁴ Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, haz. Kemal Eraslan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), 49.

²⁵ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 271.

²⁶ Askeri Küçükçaya, “Yeseviyye Tarikatı’nın Temel İlkeleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40/2 (2018), 144-162.

“Kul huva’llahı sübhânallah’ı vird eylesem,
Bir ve Var’ım didarını görür müyüm,
Baştan ayağa hasretinde dert eylesem,
Bir ve Var’ım didarını görür müyüm”²⁷

Yesevî, bu ifadesi ile Allah’ın birliği ve varlığına dikkat çekmiş ve yaptığı işe tevhid inancını merkeze koyarak yola koyulduğunu ifade etmiştir.

Yesevî, bir başka hikmetinde tevhid ve marifet dersini Cenab-ı Hakk’ın varlığı ve birliğinden aldığını ve insanları vahdete bu derslerle çağırdığını şu şekilde ifade eder:

“Bir ve Var’ım dersler verdi perde açıp,
Yer ve gökte duramadı şeytan kaçıp,
İşret kılıp vahdet şarabından doyasıya içip,
Lâ-mekânda Hakk’tan dersler aldım işte.”²⁸

Yesevî’nin bu metodu, günümüzde tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunanlar için önem arz etmektedir. Zira insanları İslam’a davet ederken ya da İslâm’ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarını insanlara anlatırken tevhid, nübüvvet ve vahiy gibi temel esasları merkeze almak daha kalıcı sonuçların elde edilmesine yardımcı olur. Dolayısıyla irşad faaliyetlerinde mezhep ve meşrep gibi konuların temel inanç esaslarından sonra ele alınması sonuç açısından daha faydalı olabilir.

2. Ahmed Yesevî, irşad anlayışında merkezine Hz. Peygamberin rol modelliğini yerleştirmiş ve onun sünnetine ittiba hususunu ön plana çıkararak tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.

Bu husus *Divan-ı Hikmet*’te şu ifadelerle dile getirilir:

“Ümmet olsan Mustafa’nın peşinde ol sen,
Dediklerini can ve gönülden hem kıl sen,
Gece ayakta, gündüzleri oruçlu ol sen,

²⁷ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 89.

²⁸ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 99.

Gerçek ümmetin rengi tıpkı saman olur.”²⁹

Bir başka beytinde ise halka yol göstermede en sağlam ve güvenilir yolun Hz. Peygamberin izinden gitmek olduğunu zira din hizmeti yapan bütün müçtehitlerin bu yolu takip ettiğine dikkat çeker ve şöyle der:

“Dört yüz yıldan sonra çıkıp ümmet olacak,
Nice yıllar dolaşıp halka yol gösterecek,
Yüz on dört bin müçtehit hizmet kılacak,
O sebepten altmış üçte girdim yere.”³⁰

Yesevî, bu hikmet dizelerinde Hz. Peygambere ümmet olanların başta ibadet olmak üzere her alanda onu örnek almaları gerektiğini, aradan dört yüz yıl zaman geçse dahi Hz. Peygamberin yolunu takip ettiğini ve insanlara onun sünnetine uyarak yol gösterdiğini ifade etmektedir.

Tasavvuf ehli, tebliğ ve irşad faaliyetlerinde en sağlam ve etkileyici yöntemin Hz. Peygamberin sünnetine ittiba etmek ve onun yolundan ve izinden gitmek olduğunu ifade etmişler ve rol model olarak Hz. Peygamberi ön planda tutmuşlardır. Zira dinin anlaşılmasında ve yaşanmasında, Kur'an-ı Kerim'den sonra en önemli ikinci kaynak Hz. Peygamberin yaşadığı hayattır. Onun hem tebliğ ve irşad, hem de kulluk ve ibadet hayatından alacağımız önemli dersler vardır.

3. Yesevî'nin irşad anlayışında şeriata bağlılık esas olup, amelsiz bir tarikat anlayışı yoktur.

Divan-ı Hikmet'te bu husus şu ifadelerle dile getirilir:

“Tarikata şeriatsız girenlerin,
Şeytan gelip imanını alır imiş,
İş bu yolu pirsiz dava kılanların,
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş.”³¹

Yesevî'ye göre dinin emir ve yasaklarını öğrenmeden ibadet ve kulluk yapmadan tarikat yoluna girmek doğru değildir. Çünkü tarikatta

²⁹ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 215.

³⁰ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 61.

³¹ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 217.

esas olan ibadet ve kulluktur. Bu yüzden Yesevî insanları irşad ederken, din ile tarikatı birbirinden ayrı tutmamış, din ile tasavvufu sade ve basit anlatımlarla birleştirmiş, tasavvufi bilginin yanında şeriat esaslarına bağlı kalarak, dinin amelî boyutu ile ilgili pratikleri de öğretmiştir. Çünkü tarikata giren birisi, evvela namaz ve oruç gibi İslâm'ın emirlerinden olan amelleri yerine getirmeli, daha sonra tarikat terbiyesi ile ilgili diğer hususlara geçmelidir.³²

Yesevî, ibadetlerde ihlasın önemine de dikkat çekmiş riya ve gösteriş için yapılan amellerin makbul olmayacağını ifade etmiştir. Bu hususu bir hikmetinde şu şekilde dile getirir:

“Oruç tutup halka riya kılanları,

Namaz kılıp tesbih ele alanları,

Şeyhim deyip başka bina kuranları,

Son deminde imanımdan cüda kıldım.”³³

İslâm, kendisine göre inanç, ibadet ve ahlak esasları olan bir dindir. Dinin en önemli esası ise tevhid'dir. Tasavvuf, neticede dinin içerisinde yer alan bir ilimdir. Tarikatlar da bu ilmin ahlak mektepleridir. Dolayısıyla tasavvuf İslâm'ın dışında ve ondan ayrı bir şey değildir. Bir kimsenin tasavvufu kabul etmesi veya karşı çıkması bir inanç esasından çok dinin bir kısım yaşam pratikleri ile ilgili bir tercih meselesidir. Yesevî de bu anlayış çerçevesinde hareket etmiş, bir nevi şeriat ile tarikatı birbiri ile cem etmiş, insanlara evvela tevhid inancını ve ibadetleri öğretmiş, daha sonra tasavvufi ahlak ve terbiye konularına geçmiştir.

4. Yesevî'nin tebliğ ve irşad metotlarından bir tanesi de sohbetir. Çünkü yüz yüze görüşme ve sohbet özellikle ahlakî ve manevî eğitim anlayışında önemli bir yere sahiptir. Sohbet ile irşad, birçok tasavvufî ekolün ve sûfî mürşidin kullandığı bir yöntemdir. Bu yüzden Yesevî, sohbet geleneğine önem vermiş ve irşad faaliyetlerinde bu metodu kullanmıştır.³⁴

³² Küçükkaya, “Yeseviyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri”, 154.

³³ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 131.

³⁴ Ali Çelik, “Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Tebliğ ve İrşad Metoduna Âit Bazı Tespitler”, *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu*, ed. Ahmet Kartal (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2017), 139-140.

Yesevî, bir hikmetinde dervişlerin sohbet meclislerinin fazilet ve faydalarını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Erenler cemâl görür dervişler sohbetinde
Yâranlar meclisinde nur yağar sohbetinde,
Her kim sohbe geldi gönlüne mana buldu,
Ashablar murad oldu dervişler sohbetinde,
Kibir hasedler ölür içine mâna dolar,
Göz açıp Hakk'ı görür dervişler sohbetinde.”³⁵

Tasavvuf düşüncesinde sohbet, manevî eğitimin önemli bir parçası olarak kabul edilir. Sohbet maneviyat eğitiminde nebevî bir metot olarak da kabul edilir. Zira Hz. Peygamber ashabını sohbet ile yetiştirmişti. Sohbet, aynı zamanda insanlar arasında bir çeşit iletişim olup, insanın hem aklen hem de ruhen daha iyi yetişmesine yardımcı olur. Zira kişi, karşısındaki insanın konuşmalarını dinlerken onun samimiyetine ve konuyu anlatırken duyduğu heyecana bizzat şahit olmaktadır. Bu durum, sohbeti dinleyen kişinin manen yetişmesinde daha etkili bir yoldur. Ahmed Yesevî de irşad faaliyetlerinde bu metodu uygulayarak, kısa süre içerisinde birçok insanın yetişmesine vesile olmuştur.

5. Yesevî'nin irşad anlayışında şan ve şöhret peşinde koşmak, hükümdarlardan ve devlet ricalinden bir şey beklemek yoktur. Yesevî, Allah ve Resulüne samimiyetle bağlı, bir İslam âlimi ve mütefekkeri olarak hayatını yaşamıştır. Onun bir tek gayesi vardır, o da insanları Allah ile tanıştırmaktır. Bu amacına ulaşmak için söylediği hikmetler, terennüm ettiği şiirler ve kullandığı dil sadece tebliğ metodunun birer aracı konumundadırlar.³⁶

Yesevî, bir hikmetinde bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir:
“Dünya benim mülküm diyen sultanlara,
Alem malını sayısız yığıp alanlara,
Yeme içme ile meşgul olanlara,

³⁵ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 307.

³⁶ Mehmet Çelik, “Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu” (1993), 82.

Ölüm gelse biri vefa kılmaz imiş.”³⁷

Devamındaki beyitlerde ise mevki ve makamına güvenip ölümü unutanları şu şekilde uyarmaktadır:

“Bu dünyada padişahım diye göğüs geren,
Hem önüne kürsü koyup hayme vuran,
Nice yıllar hayl u haşem çeri salan,
Ecel gelse biri vefa kılmaz imiş.”³⁸

Bir başka hikmette mal ve mülke güvenmemek gerektiğini ecel geldiğinde dünyaya ait her şeyin burada kalacağını şu ifadelerle dile getirir:

“Güvenme mal ve mülküne, kurutur bu ecel âhir,
Kara yere girersin hem, ne kadar ker’u fer isen,
Hâce Ahmed mâsiyet ile hayatını kılma zâyî,
Olursun Hazret’e layık eğer tâat seher kılsan.”³⁹

Yesevî’nin dünyaya ve dünya malına karşı bu tutumu, özellikle müşid konumunda bulunan insanların görev ve sorumlulukları açısından son derece önem arz etmektedir. Zira tarih boyunca irşad hizmeti yapanların en büyük özelliği beklentisiz yaşamaları olmuştur. Aslında bu durum, bütün bir İslam tarihi boyunca karşımıza çıkan bir husustur. Bunun en iyi temsilcileri peygamberlerdir. Kur’an-ı Kerim, peygamberlerin insanları tebliğ ve irşad vazifesi yaparken bunun karşılığında herhangi bir ücret istemediklerini, yaptıkları işin ücretini, ancak âlemlerin Rabbi olan Allah’ın vereceğini ifade eder.⁴⁰ Günümüzde de beklentiye girmeden din hizmeti vazifesini yapmak, irşad faaliyetlerinde bulunanların dikkat etmesi gereken önemli hususlardan bir tanesidir.

6. Ahmet Yesevî’nin irşad anlayışında samimi ve sade yaşamak esastır. Yesevî, irşad faaliyetlerinde bulunurken, hayatın ve toplumun gerçeklerini göz ardı etmemiş, dünya-ahiret dengesine riayet etmiş, her türlü aşırılıktan uzak bir tasavvuf ve tarikat anlayışı ortaya koymuştur. Ona göre tasavvuf, körü körüne itaati gerektiren, şuursuz, tembel ve

³⁷ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 227.

³⁸ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 231.

³⁹ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 313.

⁴⁰ Şuara, 26/109.

hayattan kopuk bir tevekkül anlayışı değildir. Aksine tasavvuf, insanlara faydalı olmayı, kendi el emeği ve alın teri ile kazanıp geçinmeyi, bunları yaparken de hiçbir zaman kulluk görevini unutmamayı ve gönlünü dünyaya kaptırmamayı öğütleyen bir anlayıştır.

Yesevî, bir hikmetinde bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Mal ve pula rağbet etmez aşık kişi,
Yol üstünde toprak olup aziz kişi,
Ondan sonra nurla dolar içi dışı,
Yarın varsa mahşerde padişah kıldım.”⁴¹

Bir başka hikmetinde ise fakirliği adet, meşakkati rahat bilmenin manevî anlamda önemli bir mertebe olduğunu şu şekilde dile getirir:

“Bu dünyada fakirliği adet kılan,
Hor görülüp meşakkati rahat bilen,
Kul Hâce Ahmed, iyilere hizmet kılan,
Kıyamet günü öyle kişi sultan olur.”⁴²

Yesevî, inandığı bu ilke ve prensipleri bizzat kendisi uygulamıştır. Kendi eliyle yaptığı ağaç kaşık ve kepeçleri satarak geçimini temin etmesi ve kendisine verilen hediyeleri fakir-fukaraya dağıtması bu hususlarda ne kadar hassas olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁴³

Yesevî'ye göre dünya malına tamah edenler mürşid olamazlar. Zira mürşid aldığı yardımı hakkedenlere verir. Eğer alıp kendisi yese, murdar et yemiş gibi olur. Eğer elbise yapıp giyse, o elbise eskiyene kadar Hak Teâlâ onun namaz ve orucunu kabul etmez. Eğer aldığı yardımdan ekmek yapıp yese, Hak Teâlâ onu cehennemde türlü azaba uğratar. Eğer böyle birine bir kişi inansa kafir olur. Zira bu tür kimseler mel'undurlar. Onların fitnessi Deccal'dan beterdir. Zira onlar bu tür kötü amelleri işlemekle şeriatan tarikattan, hakikatten ve marifetten uzaklaşmışlardır.⁴⁴

⁴¹ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 129.

⁴² Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 193.

⁴³ Osman Türer, “Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslam Dünyasındaki Yeri ve Tasavvufi Şahsiyeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1995), 19.

⁴⁴ Ersalan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, 49.

7. Yesevî'nin irşad alanında uyguladığı önemli bir yöntem de İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerini, *Fakrnâme* adlı eserinde yazılı kültürden uzak göçebe Türk kavimlerine anlayacakları bir dil ile kolay bir metot üzerinden sistemleştirerek öğretmeye çalışmış olmasıdır.⁴⁵

Yesevî'ye göre "Fakr" makamı ariflerin, aşıkların ve nebilerin makamıdır. Bu yüzden bu yolun yolcusu kendisinden önce bu yola girmiş olanların yaşadığı gibi yaşamalı, fakirliği kabul etmeli, yolun ahkâm ve erkânlarını bilmeli, geçici istekleri terk etmeli, nefsi mücâhede ile yola getirip kanaati adet haline getirmeli, yolun meşakkatine razı olmalı, belasına sabretmeli, nimetine şükretmeli, mucibince amel edip Hakk Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmelidir. Yesevî'ye göre kişi bunları yaptıği zaman derviş olur yoksa bunları bilmeden şeyhlik iddiasında bulunsa, kıyamet günü mahcup olacaktır. Yesevî, böyle bir akibetten Allah'a sığındığını ifade etmektedir.⁴⁶

Yesevî, Hz. Ali'den rivayetle dervişlik makamının kırk tane olduğunu buna göre amel edenlerin dervişliklerinin geçerli olacağını buna göre amel etmeyenlere ise dervişlik makamının haram olacağını ifade etmiştir. Yesevî, "dört kapı kırk makam" ismini verdiği bu manevi eğitim usulü üzerinden dervişlere evvela şeriat, sonra tarikat, sonra marifet ve dördüncü olarak hakikati bilmeleri gerektiğini, bunu bilmeyen kimsenin sufi olamayacağını ifade ederek sırasıyla bu makam ve mertebelerin tamamını izah etmektedir.⁴⁷

Mürşidin bir vasfı da karşısındaki insana, bilmediği bir şeyi, onun anlayacağı bir yöntemle en kolay şekilde ve en kısa zamanda öğretmesidir. Yesevî de Arapça bilmeyen insanlara, dinin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını, yaşadığı devrin insanların eğitim seviyelerini de göz önünde bulundurarak, onların anlayacağı bir metot ve üslup ile kısa bir süre içerisinde sevdirek öğretmiştir. Yesevî'nin bu metodu, günümüz tasavvuf hareketlerinin irşad faaliyetlerinde bulunurken yaşadıkları dönemin şartlarını ve insanların eğitim seviyelerini göz önünde bulundurarak hareket etmeleri adına önem arz etmektedir.

⁴⁵ Ersalan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, 48-57; Güzel, *Ahmet Yesevî'nin Fakrnâmesi Üzerine Bir İnceleme*, 204-246.

⁴⁶ Ersalan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, 50.

⁴⁷ Ersalan, *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*, 52.

8. Yesevî'nin irşad anlayışının önemli yönlerinden birisi de Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, tebliğ ve irşad dilinde coğrafya insanının konuştuğu dil olan Türkçeyi kullanmış olmasıdır.

Yesevî, bu hususu *Divan-ı Hikmet*'te şu ifadelerle dile getirir:

“Sözü, didar isteyen herkes için söyleyip,
Canı cana bağlayarak damarları ekleyip,
Garip, fakir, yetimlerin gönlünü avlayıp,
Gönlü bütün kimselerden geçtim işte.”⁴⁸

Yesevî, insanlara İslam'ı anlatırken o gün için medreselerde eğitim dili olan Arapça ya da Edebiyat dili olan Farsçayı değil etrafındaki insanların konuştuğu Türkçeyi tercih edip sözü, Allah'ı isteyen herkes için söylediğini, yetim, fakir ve gariplerin gönlünü Allah ile buluşturmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Yesevî, bu şekilde hareket etmek suretiyle bir taraftan Arapça veya Farsça bilmeyen Türkistan halkına konuşma dili olan Türkçe ile hitap etmiş diğer taraftan milli unsurlarla İslamî unsurları bir arada yoğurmak sureti ile tasavvuf anlayışını Türkler arasında sistemleştirmiş, İslam dinini, Türkistan halkına sevdirmiştir ve bu sayede İslamiyet'in tasavvuf yoluyla, başta Türkistan olmak üzere, tüm Orta Asya coğrafyasında yayılmasına öncülük etmiştir.⁴⁹

Yesevî'nin, tebliğ ve irşad dilinde Türkçeyi kullanması, Orta Asya coğrafyasında adeta yalnızlığa itilmiş ve kendi kaderine terk edilmiş olan bozkır insanını, Manihaizm ve Şamanizm gibi dinî akımların etkisinden kurtarıp kendilerine güven duymalarına ve toparlanmalarına vesile olmuştur.⁵⁰

Yesevî'nin irşad dilinde Türkçeyi kullanması ve tarikatını çoğunlukla Türkler arasında yayması ile ilgili bir diğer önemli husus ise Türkleri Arap ve Fars kültürünün etkisinden kurtararak, Türkçenin

⁴⁸ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 49.

⁴⁹ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 114; Türer, “Ahmed Yesevî'nin Türk İslam Dünyasındaki Yeri”, 11-27; İsmail Yakıt, “Hoca Ahmed Yesevî ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994), 1-15.

⁵⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 114; Eraslan, “Ahmet Yesevî”, 2/160; Askeri Küçükkaya, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Tarihi ve Tasavvufi Şahsiyeti* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 19.

zamanla Türkler arasında dini anlama ve tasavvufu yaşama dili olmasını sağlamıştır. Yesevî'nin, irşad dilinde Türkçe'yi kullanması Arap ve Fars kültürünün dini bir boyut kazanmasının önüne geçmiş, Türklerin kendi örf adet ve gelenekleriyle beraber dinlerini benimseyip yaşamalarının önünü açmıştır.

Ahmed Yesevî, Türkistan halkını irşad ederken Allah'ın varlığı ve birliği ile İslam dininin özüne ters düşmeyen eski Türk milli geleneklerini de dışlamamış, onları müsamaha ile karşılamış ve onların Türk-İslam kültürüne renk katacak şekilde mana ve değer kazanmasını sağlamıştır. Onun bu metodu, Türklerin zorluk çekmeden Müslüman olmalarını kolaylaştırdığı gibi Türklüklerini kaybetmelerinin de önüne geçmiştir.⁵¹

9. Ahmed Yesevî'nin irşad anlayışının önemli bir başka boyutu ise İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili esaslarını ilk defa bir edebi tür ortaya koyarak coğrafya insanının kullandığı dille ve hikmet tarzında yazması ve bu işi de İslam'ın gelişip yaygınlaşması için bir zemin olarak kullanmasıdır.⁵²

Yesevî'nin hikmetlerinde tasvir ettiği dinî menkıbeler, münâcâtlar ve istiğfarlar, herhangi bir edebî kaygı taşımadan, halkı, irşad etmek düşüncesiyle yazılmıştır. Yesevî, yazmış olduğu hikmetlerde, Allah sevgisini gönüllere yerleştirmeyi gaye edinmiş, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği dine uymayı telkin etmiş, insanlara karşı şefkat ve merhametli olmayı ön plana çıkarmıştır.⁵³

Bir hikmetinde bu hususu şu şekilde dile getirir:

“Nerde görsen gönlü kırık merhem ol sen,
Öyle mazlum yolda kalsa hem dem ol sen,
Mahşer günü dergâhına mahrem ol sen,
Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte.”⁵⁴

Yerin altına girmesinin hikmetlerini anlattığı şiirinde de bu hususu dile getiriyor:

⁵¹ Dosay Kenjetay, “Hoca Ahmed Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2 (1999), 106-121.

⁵² Eraslan, “Ahmet Yesevî”, 2/161.

⁵³ Çelik, “Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Tebliğ ve İrşad”, 134.

⁵⁴ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 49.

“Bir kul görsem, hizmet edip kulu oldum,
Toprak gibi yol üstünde yolu oldum,
Aşıkların yanıp sönen külü oldum,
Hemdem olup yerin altına girdim işte.”⁵⁵

Ahmed Yesevî'nin Türkçeyi hem eğitim hem de irşad dili olarak kullanması ve eserlerini bu dil ile yazması aslında din eğitimi alanında önemli bir başlangıçtır. Zira Yesevî'nin bu metodu, Türkçenin sadece edebiyat değil, aynı zamanda bir ilim dili olmasının da önünü açmıştır. Ancak sonraki dönemlerde bu anlayış devam ettirilmemiştir. Aslında bu gelenek devam etseydi kim bilir Elmalılı tefsiri gibi daha nice eserler halkın konuştuğu dille yazılır ve halk, dini bilgiye daha rahat ulaşmış olurdu.

10. Ahmet Yesevî'nin irşad anlayışının önemli yönlerinden bir tanesi de İslam'a aykırı olmayan eski Türk töre ve ahlak değerleriyle İslam ahlak esaslarını bağdaştırmak suretiyle Türkleri İslam'la birleştirmeye çalışmasıdır. Temelleri, bu birleşme üzerine çok güçlü bir şekilde inşa edilen Orta Asya sûfiliği, daha sonraki dönemlerde Türklerin içinden çıkan bütün tasavvuf hareketlerine öncülük etmiştir. Bu anlayış, aynı zamanda Yesevî'nin Türk-İslam dünyasına yaptığı büyük hizmetlerinden birisi de olarak da kabul edilmektedir.⁵⁶

Türk milleti, İslam dini ile tanıştıktan sonra, sahip olduğu örf, adet ve geleneklerini, İslam dini ile mezcederek, günümüze kadar devam ettirmiştir. Bu birlikteliğin meydana getirdiği maddi ve manevi güç, başta Anadolu olmak üzere birçok coğrafyanın İslam ile tanışmasına vesile olmuştur. Türklerin tarihinde derin izler bırakan bu birliktelik, kanaatimizce hem Yesevîlik hem de Ahiliğin ilke ve prensipleri ile bütünleştirilerek başta ahlaki ve mesleki eğitim olmak üzere birçok alanda yeniden güncellenmelidir.

11. Ahmed Yesevî'nin irşad anlayışında kadınlara yönelik faaliyetler de önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun yarısını teşkil eden kadınların, çocuk terbiyesindeki yerini bir mürşid olarak iyi bilen Yesevî, onların da kendi aralarında bir araya gelerek, İslam'ın emir ve yasakları ile ahlak ve edeb anlayışını öğrenmelerine önem vermiştir. Bu vesileyle erkeklerde olduğu gibi kadınlar arasında da topluca hikmet okuma meclisleri icra

⁵⁵ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 107.

⁵⁶ Kenjetay, “Hoca Ahmed Yesevî”, 106-120.

edilmiştir. Önceleri kendi kızı Gevher Şehnaz Hanımı tarafından komşularına okunan Hz. Peygamberin hayatı ile dört halife başta olmak üzere sahabe hakkında yazılan hikmetler, daha sonraları onar kişilik guruplar halinde okunarak bütün Türkistan coğrafyasına yayılmıştır.⁵⁷

Dinimizde kadına verilen değerde anneliğin ayrı bir yeri vardır. Zira annelik aynı zamanda insan yetiştirmektir. Öyle ki cennet, bu vazifeyi hakkı ile yerine getiren annelerin ayaklarının altına serilmiştir. Milletlerin devam ve temadisinin iyi yetişmiş insanlara bağlı olduğunu iyi bilen Yesevî de bundan asırlarca evvel, iyi insanların ancak iyi anneler tarafından yetiştirilebileceğine dikkat çekerek irşad hizmetlerinde kadın ve aileye büyük önem vermiştir. Aile müessesesinin ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı günümüzde, aileyi çocukların isteklerini yerine getirme yeri değil onları hayata hazırlama olarak gören Yesevî anlayışına ihtiyacımız var.

12. Yesevî'nin irşad alanında yapmış olduğu önemli hizmetlerden bir tanesi de birçok mürit ve halife yetiştirmesi ve onları İslam'ın yayılması için değişik coğrafyalara göndermiş olmasıdır. O, yetiştirdiği mürid ve müntesiplerine aynı zamanda ileri ufuklar çizmiş, özellikle o günün şartlarında Anadolu ve Rumeli coğrafyasının İslamlaşması hususunu, takipçileri için bir davet ufku olarak göstermiştir. Bu yüzden Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi sürecinde Yesevî'nin gönderdiği halifelerin ve mensuplarının müstesna bir yeri vardır.⁵⁸

Yesevî'ye göre derviş elinde asa, dilinde zikir, yükü himmet, yolu hizmet olan ve insanları Allah'a çağırان kişidir. Bu hususu bir hikmetinde şu şekilde dile getirir:

“Yol üstünde oturup yolu soran dervişler,
Ukbadan haber duyup yola giren dervişler,
Asâları elinde, himmet kuru belinde,
Rabb'im yâdı dilinde Allah diyen dervişler.”⁵⁹

⁵⁷ Baymirza Hayit, “Türkistan Kadınlarının Yesevîlik Ananesi”, *Milletlerarası Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri, 1993), 45-47; Mustafa Kara, “Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2021), 21; Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 298.

⁵⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, “<http://hasankamilyilmaz.com/muhammedi-davet-ve-ahmed-yesevi.html>”, 2020.

⁵⁹ Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, 1993, 333.

Yetiştirdiği müritlerin bir kısmı, Mâverâünnehir ve Fergana bölgesi başta olmak üzere bugünkü Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve kısmen Türkmenistan ve Tacikistan bölgelerine kadar ulaşmış, bir kısmı Harezm, Horasan ve Azerbeycan üzerinden Anadolu'ya gelmiş, diğer bir kısmı ise Hindistan'a kadar gitmiş.⁶⁰

İslam'ın, tasavvuf kanalıyla bu kadar geniş coğrafyalara yayılmasının sebeplerinden bir tanesi de tasavvuf ehlinin yetiştirdiği dava ruhlu aksiyoner insanlardır. Bugün belli kesimlerce kasıtlı olarak gündeme getirildiği gibi tasavvuf, asla pasif bir mistisizm değildir. Aksine tasavvuf, amelle birlikte aksiyoner bir ruha ve anlayışa sahip olmaktır. Bunu Yesevî'nin ve yetiştirdiği talebelerinin hayatında görmek mümkündür. Amacı, gayesi ve hedefi olan bu aksiyoner insanlar sayesinde İslam dini, tasavvuf kanalıyla yukarıda ismi zikredilen coğrafyalara ulaşmıştır.

3. Konu ile İlgili Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler

Ahmed Yesevî, Arap örfü ile tevhid anlayışını birbirinden ayırmış, Türkistan halkına tevhid inancını öğretmiştir. Ona göre, Türklerin Müslüman olmaları için İslam'ın yasaklamadığı örf ve adetlerini terk etmelerine gerek yoktur. Zira tevhid dinine bağlı olmak ve İslam'ın esaslarını bilip yaşamak Müslüman olmak için yeterlidir. Yesevî'nin bu yaklaşımından, onun iyi bir muhakeme ve sorgulama mantığına sahip olduğunu, akli kullanmaya büyük önem verdiğini ve dinî olan ile olmayanı birbirinden ayırt ettiğini görmek mümkündür.

Yesevî anlayışında, inanmak, aynı zamanda sorumluluk almaktır. Yoksa cennete gitmek için dinin ameli pratiklerini yerine getirdikten sonra oturup beklemek değildir. Ahmed Yesevî, bu düşünce ile hareket etmiş, sorumluluk almış, içinde bulunduğu dönemin şartlarını iyi okumuş ve ona göre hareket etmiştir. O, bireysel hayatında zühd ve ibadete ağırlık verirken, toplumsal hayatta ve irşad sahasında aksiyoner ve organize bir anlayış ortaya koymuştur. Yesevî'nin ortaya koyduğu bu anlayışın, başta Türkistan olmak üzere Anadolu, Balkanlar ve daha başka yerlerin İslamlaşmasında önemli katkıları olmuştur.

Ahmed Yesevî, sünnete ittiba ve Hz. Peygambere olan saygı ve muhabbeti, O'nun günlük hayatında ve giyim kuşamında değil, getirdiği davaya sahip çıkmada görmüştür. Bu yüzden de hayatını, Orta Asya

⁶⁰ Çelik, "Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Tebliğ ve İrşad", 132.

bozkırlarında yaşayan insanlara İslam davasını anlatmaya adanmıştır. Bu durum, günümüzde de güncelliğini koruyan bir husustur. Hz. Peygambere muhabbeti şeklen ona benzemenin ötesinde onun getirdiği davaya sahip çıkmada görmek gerekir. Yaşadıkları hayata baktığımız zaman hem Yesevî, hem de yetiştirdiği talebeleri, bu anlayışla hareket etmiş, hayatlarını risalet davasına sahip çıkma gayret ve çabası içerisinde geçirmişlerdir.

Ahmed Yesevî, ilim ve irşad faaliyeti ile teşkilatçı olmayı birbiri ile cemetmiş bir şahsiyettir. O, bir taraftan ciddi bir medrese tahsili görmüş, ilmî yönden kendisini çok iyi yetiştirmiş bir âlimdir. Diğer taraftan iyi bir tasavvuf terbiyesi görmüş, bu yolun usul ve erkânını öğrenmiş, bir mürşittir. Bununla beraber, tebliğ ve irşad faaliyetleri noktasında zamanının şartlarını iyi bilen bir teşkilatçıdır. Yani Yesevî, ilim, irşad ve teşkilatçı olmayı bir arada cem etmiş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşadığı hayat ve ortaya koyduğu harekete baktığımız zaman, Ahmed Yesevî, kendisine gelen insanları hidayete ulaştıracak seviyede akıllı ve bilgili, müritlerini, dinî mevzularda eğitecek, başkalarına soru sormalarına ihtiyaç bırakmayacak ve kalplerindeki şüpheleri izale edecek derecede ilmî ehliyet ve ruhsat sahibi, onların, tarikat yolunda kat ettiği merhaleleri bilecek kadar ârif, manevî hastalığa bulaşmış olanları ise tedavi edecek seviyede de ruh doktoru bir mürşittir.

Ahmed Yesevî, yaşadığı dönemin şartlarını iyi okumuş ve ona göre strateji geliştirmiş iyi bir entelektüeldir. Mesela kendi dönemindeki mutezili ve rafizi hareketleri iyi takip etmiş, yaşadığı bölge halkına tevhid anlayışını öğretmek suretiyle, onları bu zararlı akımların tesirinden korumuş ve bu tür düşüncelerin Türkistan coğrafyasında etkili olmasının önüne geçmiştir. Şüphesiz bu konuda Maturidilik ve Hanefiliğin de çok önemli katkıları olmuştur. Aslında günümüzde Maturidî-Hanefî çizgi etrafında oluşturulmaya çalışılan “Türklerin İslam Tasavvuru” düşüncesinin ana omurgasını Yesevî dervişleri oluşturur. Zira itikatta Maturidî, amelde ise Hanefî mezhebine mensup olan Yesevîyye tarikatı mensupları, farklı coğrafyalarda yapmış oldukları ilim ve irşad faaliyetleri ile bu anlayışın taşıyıcı unsuru olmuşlardır.

Ahmed Yesevî, aynı zamanda meslek sahibi bir zat olup, kendi maişetini kendisi tedarik etmiş, tebliğ ve irşad faaliyetlerini ifa ederken

kimseye yük olmamış ve bu yönüyle de topluma örnek olmuş bir şahsiyettir. Günümüzde özellikle tebliğ ve irşad faaliyetlerinde bulunanların, bu hususlara dikkat etmesinde büyük faydalar vardır. Zira din hizmeti görevi, kendisine göre hassasiyetleri olan bir alandır. Çünkü toplum, bu işi yapanların hayatlarının her alanında dinin emir ve yasaklarına karşı hassas davranmalarını beklemektedir.

Ahmed Yesevî, çok yönlü bir din hizmeti anlayışına sahiptir. Yaşadığı toplumda ihtiyaç durumunda yerine göre camide imam, medresede müderris, tekkede mürşid, halkın içinde kanaat önderi olarak görev yapmıştır. Günümüzde din hizmeti yapanların da bu şekilde yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Bir din görevlisi, cami imamlığının yanında aynı zamanda talebe okutacak derecede müderris, insanları manevî anlamda terbiye edecek seviyede mürşid ve halka rehberlik yapacak büyüklükte kanaat önderi olmalıdır.

Ahmet Yesevî, yerleşik Türkler arasında kitabî Müslümanlıkla, göçerler arasında ise şifahi metotlarla irşad faaliyeti yapmış ve bu şekilde toplumun bütün kesimlerine ulaşmaya çalışmıştır. Onun irşad anlayışında sadece erkekler değil, kadınlar da ulaşılması gereken hedef kitle olarak kabul edilmişlerdir. Özellikle çocuk eğitiminde kadının rolü göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha da önem arz etmektedir.

Ahmed Yesevî'nin irşad metodunda öne çıkan önemli hususlardan bir tanesi de vasıflı insan yetiştirme hedefidir. Tasavvuf tarihine baktığımız zaman, birçok sūfî şahsiyetin bu şekilde mürit ve halife yetiştirdiğini görmek mümkündür. Tasavvuf ehli, insan yetiştirirken medresenin ilmi ile tekkenin terbiyesini birleştirmiş, İslam'ın inanç ve ibadet esaslarını medresede, ahlak esaslarını ise daha çok tekkede öğretmişlerdir. Medreselerde kelim, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler öğretilirken, tekkelerde kalp, ruh ve nefis gibi konular üzerinde durulmuştur. Tekkedeki eğitim sistemi daha çok mürid, mürşid ilişkisi içerisinde uzlet, halvet, riyazet ve sülûk esasları üzerinden devam etmiştir. Dolayısıyla bu eğitim sisteminde yetişen insanlar hem ilim hem de irfan sahibi olmuşlardır.

Tasavvuf düşüncesinde mürşid, aynı zamanda rol modelidir. Ancak tasavvuf ehlinin rol modelliği sadece ilim ve irşad faaliyetleri ile sınırlı kalmamıştır. Barış zamanında ahlâk ve maneviyat eğitimi ile meşgul olan sūfîler, savaş zamanında hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan mal ve

canlarıyla cihad gibi ulvî bir göreve katılmaktan da asla çekinmemişlerdir. Bu durum Ahmed Yesevî ve takipçileri için de böyledir. Necmeddin Kübra'dan, Ebu'l-Hasan Harakanî'ye, Dükçi İştân'dan, Şeyh Şamil'e kadar pek çok sûfî mürşid, milli mücadelelerde ön saflarda yer alarak bu konuda da topluma örnek olmuşlardır.⁶¹

Tasavvuf ehli, İslam tarihinde yönetimden kaynaklı olarak ortaya çıkan bir Emevî-Haşimî kavgasının tarafgirliğini yapmak yerine, insanları irşad işi ile meşgul olmuşlardır. Bu durum Orta Asya sûfilîği için de geçerlidir. Orta Asya menşeli tasavvuf hareketleri, tevhid merkezli bir din anlayışı ile İslamiyet'in gelişip yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Türkler tarafından kurulan devletlerde de durum bu şekildedir. Karahanlılar başta olmak üzere Müslüman Türklerin kurduğu Gazneli, Selçuklu ve Osmanlılar imamet ve hilafet tartışmasından kaynaklı bir kavganın taraftarı olmadıkları için güçlerini harice karşı kullanmış ve tarih boyunca İslam dinine hizmet etmişlerdir.

Tasavvuf ehli, Ehl-i Beyt konusunda da orta yolu takip etmiş, Ehl-i Beyti sevmiş, hürmet etmiş, çocuklarına Ehl-i Beyt imamlarının ismini vermiş, ama Şia'nın yaptığı gibi, Ehl-i Beyte muhabbet konusunu asla bir inanç esası haline getirmemişlerdir. Yine Ehl-i Beyte olan muhabbetin bir yansıması olarak, onların hatıralarına hürmeten çocuklarına Muaviye, Mervan ve Yezid ismi koymamışlar, ama bunları tekfir etmeyi de bir ibadet haline getirmemişlerdir. Bu hususlar kitaplarda birer kural ve kaide olarak yazılmasa bile günlük hayatta bunlara azami derece riayet edildiğini yaşam pratiklerinde görmek mümkündür.

Bu tespit ve değerlendirmelere belki daha pek çok farklı husus eklenebilir. Ancak asıl mesele, genelde bütün sûfî mürşitlerin, özelden Türkistan sûfilerinin ve Ahmed Yesevî'nin din hizmetlerinde kullandıkları irşad metotlarından bugün ne derece istifade edildiği hususudur. Kanaatimizce Ahmed Yesevî başta olmak üzere geçmişte yaşamış sûfî mürşidlerin tebliğ ve irşad faaliyetleri ile din hizmetlerinde ortaya koydukları usul ve esasların yeniden gözden geçirilerek, sorunlarımızın çözümünde bu hususlardan istifade edilmesi yoluna gidilmelidir.

⁶¹ Ömer Yılmaz, "Anadolu Milli Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları", *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 2/4 (2020), 148-165.

Sonuç

Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinde dünyaya gelmiş, tahsil hayatına Yesi'de Arslan Baba'nın terbiyesinde başlamış, daha sonra Buhara'ya hicret etmiş, Şeyh Yûsuf Hemedânî'nin yanında hem şer'î ilimleri hem de tasavvuf eğitimi görmüş, şeyhinin vasiyeti üzerine Yesi'ye dönmüş ve hayatının sonuna kadar burada ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş sûfi bir şahsiyettir.

İslamiyet'in Türkler arasında yayılması ile Orta Asya ve Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesinde çeşitli tasavvuf zümrelerinin yanı sıra Hoca Ahmet Yesevî ve kurduğu tarikatın da büyük bir rolü olmuştur. Ahmed Yesevî'nin kurduğu bu tarikat ile Türkler, İslam tarihinde mürid olma konumundan çıkıp, kurumsal anlamda İslam'ı anlatan ve yayan mürşid konumuna geçmişlerdir.

Yesevî'nin irşad metotlarına baktığımız zaman karşımızda, dinin maslahatını iyi bilen, yaşadığı dönemi ve o dönemin insanların ihtiyaçlarını iyi tespit ederek onlara İslam dininin, inanç, ibadet ve ahlak esaslarını anladıkları bir dil ile gayet basit, anlaşılır ve sistemli bir şekilde öğreten bir entelektüel görmekteyiz.

Yesevî, tarikatının temellerini Kur'an ve Sünnete dayandırmış, şeriat ve tarikatı birleştirmiş, ilim, amel ve aksiyonerliği ilke edinmiş, teşkilatçı bir anlayışa sahip, iyi insan yetiştirmeye odaklanmış beklentisiz yaşama prensibi ile hareket etmiş, kendi el emeği ile geçinmiş bir mürşittir.

İslam coğrafyasının birçok sorun ile karşı karşıya kaldığı günümüzde hem tebliğ ve irşad faaliyetlerinde hem de hayatın diğer alanlarında, geçmiş sûfilerin tecrübelerini günümüzün bilgeliği ile buluşturup, sorunlarımızın çözümü için bir çıkış yolu bulabilirsek, yapılan bu çalışmalar hedefine ulaşmış olacaktır. Bunun gerçekleşmesi için de dinin maslahatını iyi bilen, inanç, ibadet ve ahlak esaslarına vakıf, yaşadığı çağı iyi okuyan, ihtiyaç duyulan hususları halkın anlayacağı bir dil ve üslup ile anlaşılır ve sistemli hale getirebilecek entelektüel birikime sahip yetişmiş insanlara ihtiyacımız vardır.

Kaynakça

- Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Barthold, Wilhelm. *İslam Medeniyeti Tarihi*. çev. Fuat Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Bice, Hayati. *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Bilgin, Azmi. "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti". *Türkiyat Mecmuası* 24/ (2014), 1-13.
- Çelik, Ali. "Hoca Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinde Tebliğ ve İrşad Metoduna Âit Bazı Tespitler". *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu*. ed. Ahmet Kartal. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Çelik, Mehmet. "Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu". *Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. ed. Abdülkadir Yuvalı vd. Kayseri, 1993.
- Dânişmend, Sûfi Muhammed. *Mir'âtü'l-Kulûb*. haz. Necdet Tosun. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Eraslan, Kemal. "Ahmet Yesevî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ersalan, Kemal. *Yesevî'nin Fakr-nâmesi*. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Günay, Ünver - Güngör, Harun. *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. Ankara: Rağbet Yayınları, 2007.
- Güzel, Abdurrahman. *Ahmet Yesevî'nin Fakr-nâmesi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Öncü Kitap, 2008.
- Hasan Kâmil Yılmaz. "<http://hasankamilyilmaz.com/muhammedi-davet-ve-ahmed-yesevi.html>", 2020.
- Hasan Kâmil Yılmaz. "Tasavvufi İrşad Önce Salah Sonra İslah". *Altınoluk Dergisi* 210 (2003).
- Hasan, Nadirhan. "Hazîni (ö. 1002-1593-4)'nin Menba'u'l-Ebhâr fî Riyâzi'l-Ebrâr Adlı Eseri". *asavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/7 (2001), 243-248.
- Hasan, Nadirhan. "Mevlâna Sûfi Muhammed Danismend ve Mir'âtü'l-Kulûb Eseri". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [45 (2011), 9-16.
- Hasan, Nadirhan. "Orta Asya'da İslam'ın Gelişmesi ve Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Bu Gelişmedeki Tarihi Hizmetleri". *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu*. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007.
- Hasan, Nadirhan. "Yesevilige Dair Bazı Kaynak Eserler Hakkında". *Turkish Studies* 4/2/ (2009).
- Hayit, Baymirza. "Türkistan Kadınlarının Yesevilik Ananesi". *Milletlerarası Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Kayseri, 1993.

- Hazîni. *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâc-ı Bihâr (Yesevîlik Âdâbı ve Menâkıbnâmesi)*. haz. Cihan Okuyucu. İstanbul: Büyüyen Ay, 2014.
- Kara, Mustafa. "Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2021).
- Kenjetay, Dosay. "Hoca Ahmed Yesevi: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2 (1999).
- Kitapçı, Zekeriya. "Türklerin Müslüman Oluşu". *Yeni Türkiye Yayınları*.
- Köprülü, Fuat. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Kurnaz, Cemal vd. *Ahmed Yesevî Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*. Ankara: Ahmed Yesevi Vakfı Yayınları, 1998.
- Kutlu, Sönmez. *Türklerde İslam Tasavvuru*. İstanbul: İsam Yayınları, 2017.
- Küçükkaya, Askeri. *Hoca Ahmed Yesevî'nin Tarihi ve Tasavvufî Şahsiyeti*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Küçükkaya, Askeri. "Yeseviyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40/2 (2018).
- Mehmet Çelik. "Ahmed Yesevî'nin Tebliğ Metodu". program adı: Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevi Sempozyumu Bildirileri, Kayseri, 1993.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Özköse, Kadir. "Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 16 (2006).
- Semennüdi, Muhammed b. Hasan. *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Delâletü's-Sâirîn li Minhâcî'l-Mukarrabîn*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 002460.
- Sever, Mustafa. *Hâkim Süleyman Ata (Ahmed Yesevî'nin III. Halifesi)*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tosun, Necdet vd. *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Tosun, Necdet. "Orta Asya'da Tasavvuf". *Orta Asya'da İslam*. ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı. Ankara: Ahmed Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Tosun, Necdet. "Yeseviyye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Turan, Osman. "Türkler ve İslamiyet". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1946).
- Türer, Osman. "Hoca Ahmed Yesevî'nin Türk İslam Dünyasındaki Yeri ve Tasavvufî Şahsiyeti". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1995).
- Yakut, İsmail. "Hoca Ahmed Yesevî ve Türk Düşünce Tarihindeki Yeri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1994).

- Yesevî, Ahmed. *Divan-ı Hikmet*. ed. Mustafa Tatçı. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Yesevî, Ahmet. *Divan-ı Hikmet*. haz. Kemal Eraslan. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Yıldırım, Ahmet. “Harakâni ve Yesevî'nin İlim ve İrşad Yönteminde Ortak Noktalar”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2017).
- Yılmaz, Ömer. “Anadolu Millî Mücadele Hareketine Tekke ve Tarikat Şeyhlerinin Katkıları”. *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 2/4 (2020), 148-165.